

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної

Кафедра дошкільної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВИХОВАНOSTІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Студентки 2 курсу МВД групи
Освітньої програми: Дошкільна освіта. Логопедія
Спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Шандурської Діани
Науковий керівник:
доктор педагогічних наук,
професор. **Іщенко Л.В.**

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Сутність проблеми і її відображення в наукових дослідженнях.....	9
1.2. Характеристика естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.....	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	25
2.1. Стан сформованості естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.....	25
2.2. Педагогічні умови формування естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.....	36
2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження.....	70
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найбільшу насолоду і радість, найпалкішу любов до рідного краю, до життя викликає спілкування з природою. Пісня весняного струмочка, шепіт лісу, щебетання дзвінкоголосих пташок, пахощі квітів, срібні струни дощів – все це дорога серцю, ні з чим незрівняна природа рідного краю. Спілкування з природою, навіть просто її споглядання, приносить нам радість. Світ природи сповнений дивовижних барв, чудових звуків, досконалих рухів і форм. Природа – це наш дім і ми маємо навчитися жити у цьому домі так, щоб у ньому завжди вистачало місця всім і пташці, і звірям, і дереву і, звичайно ж, людині. І щоб у цьому домі панували мир та злагода, любов і добро. Навчитися самим і навчити цього дітей. Відкрити перед ними красу навколишнього світу, виховувати бажання охороняти й примножувати все, чим багата рідна земля [72, с.4]. Ніщо не допоможе краще у вихованні душі, ніж її величність Природа.

Краса, виразність, гармонія навколишнього світу мають стати об'єктами шанобливої і неформальної оцінки. Це поступово підведе дітей до висновку, що природа існує не тільки як об'єкт наукового вивчення та практичної діяльності людини. Вона повинна постати перед ними як Дивосвіт – казково принадна симфонія барв, форм, запахів, звуків тощо. Отже, естетичне ставлення до природи, народжене подивом і захопленням, зміцнить знання дитини про навколишній світ, збагатить мотивацію щодо необхідності його берегти.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку посідає чи не перше місце у концепції розвитку та формуванні особистості. Формування естетичного смаку – це процес цілеспрямованого розвитку здібностей повноцінно сприймати і правильно розуміти прекрасне у мистецтві та повсякденній діяльності, та передбачає вироблення естетичних уявлень, поглядів, переконань. Сприйняття, розуміння прекрасного починається у дитинстві.

Тому починаючи з раннього дитинства, варто закладати міцний фундамент дитячої любові до навколишнього середовища, розвивати естетичне відчуття світу природи.

Еколого-естетичне виховання визнається у наш час одним із важливих напрямів естетичного виховання. Поява його зумовлена новими поглядами на екологічну проблему в педагогіці, психології, мистецтві, естетиці, а також у ряді суспільних і природничих наук.

Естетико-екологічний підхід передбачає головним пріоритетом – актуалізацію пізнавальної, чуттєво-емоційної, мотиваційно-діяльнійсфери дитини, збагачення її естетичних вражень та розвиток стійкого позитивного ставлення до природного довкілля.

У Державній національній програмі «Освіта» наголошується, що одним із провідних завдань виховання підростаючого покоління є екологічне та естетичне виховання [24].

Різні аспекти даної проблеми досліджували такі педагоги як Г. Беленька, Н. Глухова, С. Плохій, Н. Яришева, Г. Тарасенко та ін. Початком становлення екологічного світогляду припадає на період дошкільного віку, адже у дітей спілкування з природою проходить найбільш емоційно, це підтверджують дослідження сучасних вчених таких, як: О. Гончарова, Т. Волос, Н. Горопаха, та ін.

Аналізуючи стан естетико-екологічного виховання у закладі дошкільної освіти, дослідники зазначають, що воно переважно спрямоване на інтелектуальний розвиток і меншою мірою торкається емоційно-чуттєвої, моральної сфери особистості. Водночас дотримання єдності впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву, діяльнійсфери особистості має принципово важливе значення і визначає ефективність екологічного виховання. Психолого-педагогічний аспект досліджуваної проблеми відображений наукових працях Л. Артемової, А. Богуш, О. Кононко, В.Котирло, Т.Поніманської, Н.Яришевої підкреслюється особлива чутливість

дошкільників до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

Актуальність проблеми, її наукова і практична значущість, обумовили вибір теми наукової роботи **«Формування естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку»**

Мета дослідження – визначити педагогічні умови формування естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз стану розробки проблеми в теорії і практиці дошкільної педагогіки.

2. Уточнити сутність поняття «естетико-екологічна вихованість дітей старшого дошкільного віку».

3. Виявити рівні та показники естетико-екологічної вихованості дітей 6-7 років.

4. Розкрити педагогічні умови естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку та експериментально перевірити їх ступінь ефективності.

Об'єкт дослідження – естетико-екологічна вихованість дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – процес формування естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз та узагальнення філософської, соціологічної, психологічної, науково-педагогічної літератури; навчально-методичної і нормативної документації про охорону природи; *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіди, моделювання; *педагогічний експеримент; статистичні.*

Наукова новизна дослідження: визначено ефективність сукупності умов, що сприяють ефективності формування естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика діагностування естетико-екологічної вихованості дітей для забезпечення індивідуального підходу, що можуть бути використані в педагогічній практиці закладів дошкільної освіти.

Експериментальна база дослідження: заклад дошкільної освіти «Казка» с. Копіївка, Гайсинського району, Вінницької області. Було задіяно 15 дітей експериментальної групи і 15 дітей контрольної групи.

Апробація результатів дослідження відбувалась у процесі експериментальної роботи в ЗДО, шляхом участі в науково-практичних конференціях різного рівня.

Основні результати дослідження висвітлено в 3-ьох статтях:

1. Шандурська Д.Б. Наступність в екологічному вихованні старших дошкільників і молодших школярів як психолого-педагогічна проблема / Вісник Науково-дослідної лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» : за матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї» (21 вересня 2023 р.). Вип. X. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [голов. ред. Л. П. Карнаух ; редкол.: О. В. Рябошапка, І. Ю. Підлипняк , Т. В. Журавко]. Умань : Візаві, 2023. С. 233–235

2. Шандурська Д.Б. Особливості екологічного виховання дітей в закладі дошкільної освіти : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 26-27 березня 2024 р.) / за ред. Н.О. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця, 2024. С.221-224

3. Шандурська Д.Б. Естетико-екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. Вісник Науково-дослідної лабораторії

«Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» : за матеріалами VI Всеукр. наук.- практ. конф. «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї» (25 верес. 2024 р.). Вип. XI / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [голов. ред. Л. П. Карнаух ; редкол.: О. В. Рябошапка, І. Ю. Підлипняк, Т. В. Журавко]. Умань : Візаві, С. 224–230

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (87 найменувань), 2 додатків. Загальний обсяг роботи – 103 сторінки, з них основного тексту – 80 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження свідчать про досягнення мети, виконання поставлених завдань і є підставою для таких висновків.

Відповідно першого завдання нами було здійснено аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження. Дослідники (Н. Гавриш, Л. Іщенко, З. Плохій, Н. Лисенко та ін.) зазначають, що естетико-екологічне виховання дітей дошкільного віку є однією із важливих і актуальних проблем у дошкільній освіті і переконливо доводять, що виховання цієї здатності у дітей потрібно починати з дошкільного віку.

Відповідно *другого завдання* з'ясовано сутність понять «естетико-екологічна вихованість» старших дошкільників. Розглядаємо поняття естетико-екологічна вихованість як властивість особистості, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, якостей і виявляється у емоційній чутливості до краси природи та свідомій внутрішньо-необхідній діяльності щодо її охорони.

Екологічну вихованість – дослідники визначають як полікомпетентну властивість особистості, її інтегральну якість, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, якостей і виявляється у свідомій внутрішньо-необхідній діяльності щодо перетворення природи.

Відповідно *третього завдання* виокремлено компоненти екологічної вихованості старшого дошкільника.

Здійснивши аналіз досліджень учених із означеної проблеми, дійшли висновку, що рівень естетико-екологічної вихованості залежить від інтелектуальної, емоційно-чуттєвої, практично-дійової, ціннісної сфер розвитку особистості і тому виховний процес повинен сприяти розвитку цих сфер.

Структура естетико-екологічної вихованості дає можливість більш глибоко зрозуміти її сутність. Окремі складові кожного із зазначених компонентів виступають показниками естетико-екологічної вихованості. У

роботі ми взяли за основу компоненти екологічної вихованості виокремлені Л. В. Іщенко та адаптували їх у руслі свого дослідження.

Основними компонентами естетико-екологічної вихованості виступили: емоційний (вміння відгукуватися на прояви прекрасного в природі, насолоджуватися її красою), когнітивний (наявність певних усвідомлених екологічних знань, знання норм і правил поведінки у природі), ціннісний (розуміння естетичної і практичної цінності природи, уміння давати оцінку своїм та чужим діям у навколишньому середовищі), практично-дійовий (позитивне ставлення до діяльності у природі, вияв турботи до живих природних об'єктів) компоненти в їх єдності.

Було з'ясовано стан естетико-екологічної вихованості старших дошкільників. З метою діагностики рівня естетико-екологічної вихованості старших дошкільників розроблено комплексні методики індивідуального обстеження дітей, які включали завдання з кожного компоненту (емоційного, ціннісного, когнітивного, практично-дійового) естетико-екологічної вихованості

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість дошкільників перебували (41,0 %) на низькому та середньому (46,5 %) рівнях екологічної вихованості і лише 12,5% дошкільників мали достатній рівень. Недостатній рівень екологічної вихованості характеризується слабкою вираженістю сприймання краси природи, порушенням поведінки дітей у природному довкіллі, небажанні піклуватися про неї.

Відповідно *четвертого завдання* розкрито педагогічні умови естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку та експериментально перевірено їх ступінь ефективності.

У ході експерименту підтвердилося припущення про те, що естетико-екологічна вихованість старшого дошкільника може бути досягнута, якщо забезпечити оптимальні педагогічні умови: створення еколого-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти; екологізація різноманітних видів дитячої діяльності старших дошкільників; використання ефективних методів,

форм і засобів педагогічного впливу на естетико-екологічну вихованість старших дошкільників; узгоджена робота ЗДО та сім'ї.

Упровадження педагогічної умови екологізації різноманітних видів діяльності старших дошкільників передбачало максимальне використання їх (навчальної, ігрової, трудової, творчої) в оптимальному співвідношенні.

Друга педагогічна умова, яка передбачала активне використання в закладі дошкільної освіти ефективних форм, методів та засобів, які спрямовані на естетико-екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. В її основі була визначена система виховних засобів, яка забезпечувала стимулювання всіх структурних компонентів естетико-екологічної вихованості.

Як засвідчили результати дослідження, найбільш ефективними методами, формами і засобами педагогічного впливу на старших дошкільників є ті, які впливають на емоційний (спостереження, екскурсії, художнє слово, гра, св'ята, розваги); інтелектуальний (дидактична гра, розповіді-загадки, екологічна стежка, еколога-краєзнавча робота); ціннісний (екологічна казка, народна педагогіка, педагогічні ситуації, сюжетно-рольова гра, заняття, словесно-логічні завдання екологічного змісту); практично-дійовий (творча діяльність, продуктивна діяльність) компоненти естетико-екологічної вихованості.

Здійснення організаційних, методичних і виховних зв'язків між ЗДО і сім'єю передбачало застосування таких форм і методів у роботі з батьками, як організація їх естетико-екологічної і методичної просвіти; застосування батьками набутих знань у реальному виховному процесі, залучення їх до роботи гуртків, організація спільних прогулянок і екскурсій у природу, природоохоронної праці з обговоренням її результатів і наслідків для життя природи і людини тощо.

Результати дослідження підтверджують правомірність упровадження педагогічних умов естетико-екологічного виховання старших дошкільників. Так, достатній рівень дошкільників експериментальних груп становив 31,0 %,

в контрольній групі лише 15,6 %; на середньому рівні знаходилося 60,0 % дошкільників експериментальної групи і 50 % і 45,8 % дітей контрольної групи; на низькому рівні залишилося 8,1 % дошкільників, натомість як у контрольних групах (34,4 %) показники майже не змінилися щодо початку експерименту.

Експериментальна робота засвідчила ефективність запровадження педагогічних умов естетико-екологічного виховання старших дошкільників в освітній процес закладу дошкільної освіти, що сприяли підвищенню рівня сформованості цієї якості, що виявилася у здатності дітей насолоджуватись природою, відгукуватися на прояви прекрасного в навколишньому середовищі, наявності певних екологічних знань, формуванні системи ціннісних орієнтацій, що відповідають вищим потребам особистості, дотриманні норм і правил поведінки в природі, турботливому ставленні до рослинного і тваринного світу.

ВИСНОВКИ

Найбільшу насолоду і радість, найпалкішу любов до рідного краю, до життя викликає спілкування з природою. Пісня весняного струмочка, шепіт лісу, щебетання дзвінкоголосих пташок, пахощі квітів, срібні струни дощів – все це дорога серцю, ні з чим незрівняна природа рідного краю.

У Державній національній програмі «Освіта» наголошується, що одним із провідних завдань виховання підростаючого покоління є екологічне та естетичне виховання. На думку педагога Г. Ващенко школа та дитячий садок мають прищепити дітям любов бережливе ставлення й розуміння краси природи. Педагог вважає, що людина, яка відірвана від природи, не може жити повним життям, бо саме краса природи є джерелом найчистіших наших почуттів.

Відповідно *першого завдання* нами було здійснено аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження. Дослідники (Н. Гавриш, Л. Іщенко, З. Плохій, Н. Лисенко та ін) зазначають, що естетико-екологічного виховання дітей дошкільного віку є однією із важливих і актуальних проблем у дошкільній освіті і переконливо доводять, що виховання цієї здатності у дітей потрібно починати з дошкільного віку, від якої залежатиме...

Відповідно *другого завдання* з'ясовано сутність понять «естетико-екологічна вихованість» старших дошкільників.

Розглядаємо поняття естетико-екологічна вихованість як властивість особистості, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, якостей і виявляється у *емоційній чутливості до краси природи та свідомій внутрішньо-необхідній діяльності щодо її охорони*.

Екологічну вихованість – дослідники визначають як полікомпетентну властивість особистості, її інтегральну якість, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, якостей і виявляється у свідомій внутрішньо-необхідній діяльності щодо перетворення природи.

Відповідно *третього завдання* виокремлено компоненти екологічної вихованості старшого дошкільника.

Здійснивши аналіз досліджень учених з означеної проблеми, дійшли висновку, що рівень естетико-екологічної вихованості залежить від інтелектуальної, емоційно-чуттєвої, практично-дійової, ціннісної сфер розвитку особистості і тому виховний процес повинен сприяти розвитку цих сфер.

Структура естетико-екологічної вихованості дає можливість більш глибоко зрозуміти її сутність. Окремі складові кожного із зазначених компонентів виступають показниками естетико-екологічної вихованості. У роботі ми взяли за основу компоненти екологічної вихованості виокремлені Л.В.Іщенко та адаптували їх у руслі свого дослідження.

Основними компонентами естетико-екологічної вихованості виступили: емоційний (вміння відгукуватися на прояви прекрасного в природі, насолоджуватися її красою), когнітивний (наявність певних усвідомлених екологічних знань, знання норм і правил поведінки у природі), ціннісний (розуміння естетичної і практичної цінності природи, уміння давати оцінку своїм та чужим діям у навколишньому середовищі), практично-дійовий компоненти (позитивне ставлення до діяльності у природі, вияв турботи до живих природних об'єктів) компоненти в їх єдності.

Було з'ясовано стан естетико-екологічної вихованості старших дошкільників.

З метою діагностики рівня естетико-екологічної вихованості старших дошкільників ми розробили комплексні методики індивідуального обстеження дітей, які включали завдання з кожного компоненту (емоційного, ціннісного, когнітивного, практично-дійового) естетико-екологічної вихованості

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість дошкільників (41,0 %) на низькому та середньому (46,5 рівнях екологічної вихованості і лише 12,5 дошкільників мали достатній рівень. Недостатній рівень екологічної вихованості характеризується слабкою вираженістю

сприймання краси природи, порушенням поведінки дітей у природному довкіллі, небажанні піклуватися про неї.

Відповідно *четвертого завдання* розкрито педагогічні умови естетико-екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку та експериментально перевірено їх ступінь ефективності.

У ході експерименту підтвердилося припущення про те, що естетико-екологічна вихованість старшого дошкільника може бути досягнута, якщо забезпечити оптимальні педагогічні умови: створення еколого-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти; екологізація різноманітних видів дитячої діяльності старших дошкільників; використання ефективних методів, форм і засобів педагогічного впливу на естетико-екологічну вихованість старших дошкільників; узгоджена робота ЗДО та сім'ї.

Упровадження педагогічної умови екологізації різноманітних видів діяльності старших дошкільників передбачало максимальне використання їх (навчальної, ігрової, трудової, творчої) в оптимальному співвідношенні.

Друга педагогічна умова, яка передбачала активне використання в закладі дошкільної освіти форм, методів та засобів, які спрямовані на естетико-екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. В її основі була визначена система виховних засобів, яка забезпечувала стимулювання всіх структурних компонентів естетико-екологічної вихованості.

Як засвідчили результати дослідження, найбільш ефективними методами, формами і засобами педагогічного впливу на старших дошкільників є ті, які впливають на емоційний (спостереження, екскурсії, художнє слово, гра, св'ята, розваги); інтелектуальний (дидактична гра, розповіді-загадки, екологічна стежка, еколого-краєзнавча робота); ціннісний (екологічна казка, народна педагогіка, педагогічні ситуації, сюжетно-рольова гра, заняття, словесно-логічні завдання екологічного змісту); практично-дійовий (творча діяльність, продуктивна діяльність) компоненти естетико-екологічної вихованості.

Здійснення організаційних, методичних і виховних зв'язків між ЗДО, і сім'єю передбачало застосування таких форм і методів у роботі з батьками, як організація їх естетико-екологічної і методичної просвіти; застосування батьками набутих знань у реальному виховному процесі, залучення їх до роботи гуртків, організація спільних прогулянок і екскурсій в природу, природоохоронної праці з обговоренням її результатів і наслідків для життя природи і людини тощо.

Результати дослідження підтверджують правомірність упровадження педагогічних умов естетико-екологічного виховання старших дошкільників. Так, достатній рівень дошкільників експериментальних груп становив 31, %, в контрольній групі лише 15,6; на середньому рівні знаходилося 60,0 % дошкільників експериментальної групи і 50 % і 45,8% дітей контрольної групи; на низькому рівні залишилося 8,1 % дошкільників, натомість як у контрольних групах (34,4 %) показники майже не змінилися щодо початку експерименту.

Експериментальна робота засвідчила ефективність упровадження педагогічних умов естетико-екологічного виховання старших дошкільників в освітній процес закладу дошкільної освіти, що сприяли підвищенню рівня сформованості цієї якості, що виявилася у здатності дітей насолоджуватись природою, відгукуватися на прояви прекрасного в навколишньому середовищі, наявності певних екологічних знань, формуванні системи ціннісних орієнтацій, що відповідають вищим потребам особистості, дотриманні норм і правил поведінки в природі, турботливому ставленні до рослинного і тваринного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ароніна А. І. Проблема наступності між дитячим садком і школою з естетичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2000. №9. С 5-6.
2. Артеменко Н.М. Природа і естетичне виховання учнів. К. Рад.школа, 1994.
3. Артемова Л.В. Моральне виховання дошкільників. К.: Рад.школа, 2001.
4. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 22 – 25.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук ; авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. К. : Видавництво, 2012. 26 с.
6. Бауер М.Й. Методологія екологічної освіти. Чернівці : Крайова освіта, 2000. 320 с.
7. Бех І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи. *Українське релігієзнавство*. Тематичний випуск : “Мораль. Релігія. Освіта” : зб. наук. стат. і матеріалів. 2005. № 4 (36). С. 265 – 292.
8. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник. К. : Либідь, 2008. 848 с.
9. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. *Виховання особистості* : у 2 кн. Кн. 1. К. : Либідь, 2003. 280 с.
10. Беленька Г.В. Здоров'я дитини – від родини : монографія / Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, М.А. Машовець. К. : СПД Богданова, 2006. 219 с.
11. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К. : Видавничий дім “Слово”, 2008. 408 с.
12. Васянович Г.П. Принцип природовідповідності у педагогічній творчості К.Д. Ушинського. *Вибрані твори* : в 5-ти т. Т. 5 : зб. наук. праць. Львів : Сполом, 2010. 460 с.

13. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки. Дошкільне виховання. 1997. № 7. С. 18 – 20.
14. Вашуленко М. Питання наступності в педагогічній теорії. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4. С. 49 – 58. 35.
15. Войтович А.Ю. Психолого-педагогічні засади екологічного виховання. Zbiór raportów naukowych. *Pedagogika. Problemy, osiągnięcia, innowacyjność, praktyki, teoria*. (29.04.2015 – 30.04.2015) Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2015. str. 125 – 129.
16. Войтович А.Ю. Форми екологічного виховання молодших школярів (друга половина ХХ століття). *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2015. Вип. 27. С. 250 – 255.
17. Воробей Г.Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2005. № 23. С. 1 – 70.
18. Воронюк М.О. Психолого-педагогічні основи нетрадиційних методів екологічної освіти і виховання. М.О. Воронюк, В.О. Скребець, В.В. Грубінко. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка*. Серія : Педагогіка. Тернопіль, 2000. № 1. С. 77 – 80.
19. Галузинський В.М. Педагогіка : теорія та історія : навч. посіб. [для студентів вузів]. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
20. Гончаренко С.У. І все таки – гуманізація. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 7.
21. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 430 с.
22. Грицан М.І. Головане наступність (між дитячим садком і школою). *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 4 – 5.
23. Грошовенко О. Підготовка учителя до організації та проведення позаурочної еколого-виховної роботи з молодшими школярами. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 35. 2010. С. 198 – 202.

24. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>

25. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/Освіта/derj-standart-pochatk-new.pdf>

26. Дитина: освітня програма виховання і навчання дітей від двох до семи років./ Авт. кол-в.: Г.В.Беленька, Е.В.Белкіна, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білокаленко, С.А.Васильєва, М.С.Вашулено (та ін..). 3-є вид., доопр. та доп. К: Київ. Ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 492с.

27. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : практикум : навч. посіб. К. : Видавничий Дім “Слово”, 2012. 448 с.

28. Екологічне виховання молодших школярів : навч. посіб. [для студ. пед. ф-тів і вчителів поч. класів]. О.А. Біда, Г.П. Волошина, В.П. Гонзуль та ін. К. : Науковий світ, 2002. 336 с.

29. Жофчак З.З. Важливість формування екологічної культури дитини, її гармонійних відносин з природою в умовах навчально-виховного комплексу культурологічного спрямування [Електронний ресурс] / З.З. Жофчак. Доповідь на Всеукраїнській конференції “Екологічна освіта і виховання : досвід та перспективи”. – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/34903999-235.html>.

30. Закон України «Про дошкільну освіту». Законодавчі акти України з питань освіти. Станом на 01.04.04р. К., 2004. С. 53–77.

31. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” : за станом на 15 трав. 2008 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. К. : Парламентське видавництво, 2008. 40 с. (Серія “Закони України”).

32. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я”. ВВР України від 26 січня 1993 р. № 4. С. 19.

33. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (червень 1991 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

34. Захмарна К.П. Формування в учнів відповідального відношення до природи. *Початкова школа*. 2005. № 3. С. 10 – 13.

35. Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія / упор. З. Н. Борисова, В. З. Смаль. К. : Вища школа, 1990. 423 с.

36. Іщенко Л. Наступність в екологічному вихованні. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 31 – 34.

37. Іщенко Л.В. Дидактичні ігри як засіб екологічного виховання // *Початкова школа*. 1998. №12. С. 25 – 26.

38. Іщенко Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса, 1997. 150 с.

39. Карук І. В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. № 9(23). 2023. С. 320–328.

40. Кіт Г. Г. Наступність у підготовці фахівців дошкільної та початкової освіти. *Педагогічна газета*. 2009. Травень (№5). С. 2.

41. Кононко О.Л. Виховання. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 87 – 88.

42. Кононко О. Відстояти самоцінність дошкільного дитинства. *Дошкільне виховання*. 2001. № 11. С. 13-14.

43. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.

44. Концепція екологічної освіти України. Затверджена рішенням Колегії міністерства освіти і науки України протокол № 13/6-19 від 20.12.2001 року // інформаційний збірник мон України. 2002. № 7. С. 3 – 23.

45. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. К. : Рад. Школа, 1989. 608 с.
46. Кот Н. Про сучасні підходи до екологічного виховання дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2011. № 3. С. 13– 16.
47. Кравець Н.С. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах їх екологічного виховання. *Обрії*. 2012. № 1 (34). С. 86 – 90.
48. Кравець Н.С. Екологічне виховання шести-семирічних дітей у дошкільних закладах сільської місцевості України (друга пол. ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / Н.С. Кравець ; ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич, 2013. 20 с.
49. Кравець Н.С. Пріоритетні напрями забезпечення наступності у навчанні шестиліток. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2008. Вип. 419. С. 76 – 85.
50. Лапшина І. М. Наукові основи наступності в умовах наскрізної освіти. Проблеми професійної підготовки вчителя початкових класів / упор. і відпов. ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця-Бар, 1998. С. 36 – 42.
51. Ликова В.Я. Наступність у вихованні старших дошкільників і першокласників. *Дитячий садок*. 2001. № 16. С. 12 – 14.
52. Лисенко Н.В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25 – 26. С. 10 – 44.
53. Лисенко Н.В. Дошкільник і екологія. К. : РУМК, 1991. 126 с.
54. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. К. : Освіта, 1993. 160 с.
55. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. К. : Освіта, 1993. 160 с.
56. Лисенко Н.В. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку. К. : РУМК, 1990. 84 с.
57. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей. Івано-Франківськ : Сіверсія, 1999. 156 с.

58. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог – дошкільник. К. : Слово, 2009. 398 с.
59. Мальчикова І. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку. Таврійський вісник освіти. 2013. № 3 (43). С. 133 – 140.
60. Мантула Т.І. Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09; Ін-т педагогіки АПН України. К., 2007. 20 с.
61. Марочко Г.С. Формування у дітей старшого дошкільного віку дбайливого ставлення до природи (на матеріалі рослинного світу): Автореф.дис...канд..пед.наук. К., 1993. 23 с.
62. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 4-те вид., доп. К., 2003. 615 с.
63. Плохій З. Виховання екологічної культури дошкільників. Методичний посібник. К.: Ред.журн. *Дошкільне виховання*. 2002. 173с.
64. Провозюк Г. Краса виховує творчість. Методичний посібник. Тернопіль: Мальва-ОСО. 2010. 260с.
65. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. К. : Освіта, 1998. 199 с.
66. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. К. : „Академвидав”, 2006. 456 с.
67. Романченко І. Роль книги у вихованні екологічної культури у дітей раннього віку. *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 29 – 31.
68. Руденко Л. Народні традиції в екологічному вихованні учнів. Рідна школа. 2001. № 2. С. 38 – 40.
69. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання /*Дошкільне виховання*. 1992. № 2 – 3. С. 13.
70. Русова С. Вибрані педагогічні твори. упор. О. В. Проскура. К. : Освіта, 1996. 304 с.

71. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4 – 5.
72. Січко І. Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського для розвитку екологічної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 41. 2012. С. 201 – 207.
73. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К. : Акта, 2012. 538 с.
74. Тарасенко Г.С. Відкрийте дітям дивосвіт природи : poradnik для батьків з виховання душі і серця дитини. Вінниця, 2008. 240 с.
75. Тарасенко Г.С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів у екологічному вихованні. *Педагогіка та психологія*. 1997. № 1. С. 170 – 177.
76. Тарасенко Г.С. Зв'язок естетичного та екологічного виховання та підготовка вчителя. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 71 – 74.
77. Тарасенко Г.С. Паросток : методика гуманістичного виховання дітей засобами природи. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2003. 144 с.
78. Тарасенко Т.С. Дивосвіт : технологія естетико-екологічного виховання : посіб. 2-ге видання, із змінами. К. : Рута, 2000. 208 с.
79. Тарасенко Г. Щоб серце відгукнулось на красу. *Дошкільне виховання*. 2015. №6 с. 10-15
80. Ткачук Г.П. Виховання естетико-екологічної культури засобами слова. *Початкова школа*. 1992. № 7 – 8. С. 32 – 36.
81. Трубник І.В. Формування в дітей старшого дошкільного віку екологічно мотивованої поведінки. Зб. наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету. № 2. Бердянськ : БДПУ, 2005. 213 с.
82. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. К. : Рад. шк., 1983. Т. 1. 488 с.
83. Фіцула М.М. Педагогіка : підручник. 2-ге видання, виправлене, доповнене К. : Академвидав, 2007. 560 с.
84. Школа екологічного вчинку : навч. посіб. Н.А. Пустовіт, О.О. Колонкова, О.Л. Пруцакова. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 116 с.

85. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посібн. К. : Вища школа, 1993. 255 с.

86. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk, L., Shykyrynska, O., Vyshkivska, V., & Komarivska, N. (2022). The development of cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. *Society. Integration. Education*, I, 404-414. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6838>

87. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk L., & Shykyrynska, O. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting *Society. Integration. Education, II* Rezekne, 729-743. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247>.